

9. Уміти показати будь-які прийоми художньої роботи як у практичній образотворчій діяльності, так і на шкільній дошці у доступній для дітей формі, аналізувати і оцінювати дитячі художні роботи.

10. Рефлексивна позиція, яка орієнтує вчителя на усвідомлення й аналіз власної діяльності під час вивчення курсу «Методика навчання образотворчого мистецтва», на педагогічну творчість, самостійну дослідницьку діяльність.

Визначені компетенції вчителя образотворчого мистецтва покладено в основу розробки програми курсу «Методика навчання образотворчого мистецтва», вони мають бути одержані як освітній результат після його вивчення студентами. Як результат методика навчання образотворчого мистецтва у вищих навчальних закладах має забезпечувати готовність майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до самостійної художньо-педагогічної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Введенский В. Н. Педагогическая профессия как социальный институт / В. Н. Введенский // Педагогика. – 2006. – № 2.
2. Зеер Э.Ф. Психология профессионального образования. Учебное пособие. 2-е изд. – В.: Изд-во МОДЭК, 2003.
3. Маркова А. К. Психологический анализ профессиональности учителя / А. К. Маркова // Советская педагогика. – 1990. – № 8.
4. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и практика креативного обучения / А. В. Хуторской. – М.: Изд-во МГУ, 2003.

УДК 81-373.6:[811.16+811.11+811.13]

Борщевський С. В.

Анотація

Стаття посвячена проблемі соотнесення мовних (типологічних) і немовних (генетичних, антропологічних і археологічних) свідчень про доіндоєвропейський субстрат в слов'янських, германських і романських мовах. Постулюється участь неіндоєвропейського (баскського, фінно-угорського, кавказського) компонента в процесах лінгво-етногенезу на території доісторичної Європи.

ДОІНДОЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУБСТРАТ СЛОВ'ЯНСЬКИХ, ГЕРМАНСЬКИХ ТА РОМАНСЬКИХ МОВ І ЙОГО ПОЗАМОВНА ОПОРА

Сучасна компаративістика характеризується тенденцією до зближення типологічного мовознавства з порівняльно-історичним (М. М. Гухман, Г. А. Климов, О. С. Мельничук, Ф. О. Нікітіна), продовжуючи аналіз структурно-функціональних особливостей мов світу через зіставлення окремих мовних систем, підсистем та рівнів у діхронічному і синхронічному, зокрема й лінгвогеографічному, аспектах. Такий підхід сприяє з'ясуванню дискусійних питань лінгвоетногенезу, дозволяючи синтезувати класичну індоєвропейістику, метою якої була реконструкція індоєвропейської прамови, зі здобутками неолінгвістів (В. Пізані, М. Bartoli, G. Bonfante, B. Terracini, A. Trombetti) та представників суміжних напрямів (Й. Шмідт, Г. Шухардт), які визнавали пріоритет етномовних контактів у процесах мовної дивергенції і конвергенції. Особливе місце в загальній теорії мовних контактів та етнічних впливів належить теорії субстрату (G. Ascoli), під яким розуміють сукупність рис мовної системи, що їх неможливо вивести з внутрішніх законів розвитку даної мови. Такі риси пов'язані з асимільованою місцевою мовою, яка раніше була поширена на цій лінгвогеографічній території [3, с. 497].

Незважаючи на широкий спектр розвідок, у яких компаративісти припускають доіндоєвропейське походження помітного шару лексем із давніх середземноморських мов, дискусійним залишається питання про співвіднесення мовних та позамовних гіпотез, комплексний розгляд яких дозволяє наблизитись до розв'язання багатогранної проблеми як слов'янського лінгвоетногенезу, так і походження мов інших народів Європи.

Метою розвідки є системна ідентифікація мовних (типологічних) і позамовних (генетичних, антропологічних та археологічних) свідчень про доіндоєвропейський субстрат у слов'янських, германських та романських мовах.

Дослідження феномена субстрату базується на таких основних засадах: 1) субстрат є наслідком глибинних мовних контактів і має вивчатися в контексті сучасної лінгвістичної контактології, що перебуває на стику загального мовознавства, лінгвогеографії, етнолінгвістики тощо; 2) субстратні риси можуть виявлятися на будь-якому мовному рівні і діяти у формі тенденцій на різних етапах розвитку мови-переможниці (А. Мейє, Ю. Покорний), проте дані кожного з мовних ярусів мають відзначатися системністю (Б. О. Серебренников).

У лінгвістичній контактології й донині науковці не дійшли одностайності у розв'язанні питання про роль давніх субстратів у розвитку мов.

Перлиною аргументації на користь доіндоєвропейського субстрату в слов'янських мовах виступає **фонетична типологія** праслов'янської мови (відкритоскладовість) на тлі наявності помітного шару неетимологізованих лексем з елементами сингармонізму (напр. *lada "дівчина", *kobyła "кобила", *mogyla "могила", *małoga "страховисько; привид", *norava "назва рослини", *menina "сережка; перстень" та ін.).

Відомо, що за милозвучністю українську мову часто порівнюють з італійською, яка містить потужний долатинський шар, залишений реліковими мовами середземноморського регіону. Класичній латині були властиві спрощення в консонантних сполуках, а також гармонічність і рівномірність у звучанні складу (відсутність різкого перериву висхідної та низхідної лінії звучності) [8, с. 100–101]. Для сучасної італійської мови характерними є чергування варіантів прийменників, майже суцільна відсутність слів, що закінчуються на приголосний, асимілятивні процеси, наслідком яких стало спрощення у групах приголосних (*avvocato* "адвокат", *direttore* "директор"). В іспанській та французькій мовах певні сполучення приголосних не сприймаються мовою під впливом субстрату, що підтверджується аналогічними рисами доіндоєвропейської баскської мови.

У германських мовах не знаходять задовільного індоєвропейського пояснення 1) перший германський пересув приголосних (закон Грімма); 2) придихова вимова зімкнених приголосних; 3) сильні дієслова, що не мають надійних відповідників за межами германських мов; 4) наявність в англійській мові помітного корпусу т. зв. "коротких слів" – одноморфемних лексем з SVC-структурою

(напр. *pig* “свиня”, *dog* “собака”, *cat* “кішка”), що поряд із низкою інших граматичних характеристик зближує англійську з мовами ізолятивного типу й може розглядатися в контексті контактологічної континентальної доісторії германських мов. На потужний доіндоєвропейський шар у лексичі цієї групи мов неодноразово вказували В. Брім, В'яч. Вс. Іванов, М. Я. Марр, та ін. [1: 3; 5], генеалогічно пов'язуючи його насамперед із мовами кавказької сім'ї. Останнім часом робляться сміливі припущення про можливий зв'язок догерманського субстрату з єнісейськими мовами (Ю. Л. Мосенкіс) [2].

Вартим уваги є той факт, що доіндоєвропейський субстрат як гіпотетично реконструйованих, так і історично засвідчених прамов Європи системно функціонує в сучасних європейських мовах і має надійну позамовну опору.

Зі слов'янським глото- та етногенезом фахівці різного профілю так чи інакше пов'язують давньоземлеробську трипільську культуру (V-III тис. до н. е.), хоча її лінгвістична атрибуція залишається проблематичною.

Раннє поширення неіндоєвропейських народів у Західній Європі переважна більшість дослідників пов'язує з доіндоєвропейськими мегалітичними культурами. Максимальна концентрація загадкових поховальних споруд спостерігається у середземноморсько-кавказькому регіоні та пов'язується з пращурами сучасних басків [4, с. 50]. Послідовна зміна гіпотетично гетерогенних археологічних культур (Пітерборо, Вінділлілліл, культура дзвоноподібних келихів) простежується на прикладі спорудження британського мегаліта Стоунхендж, що проходило в кілька етапів.

Особливої ваги для субстратологічних пошуків набувають новітні дослідження у галузі інших суміжних із мовознавством наук – краніологічної антропології (Е. Варрен, Е. Манкер) та палеогенетики, якими встановлено належність кельтів Британських островів до фінонордичного антропологічного типу [7, с. 56]. К. М. Тищенко, оминаючи питання про існування неіндоєвропейського погляду на мову трипільської культури і не пов'язуючи (на відміну від Ю. Л. Мосенкіса) праслов'янську відкритоскладовість з давньокрітськими писемностями, догрецьким чи дошумерським (прототигрським) субстратом [6], припускає фінський фонетичний вплив як один з головних чинників диференціації праслов'янської мови [7, с. 78].

У світлі новітніх даних не викликає сумніву той факт, що носіями неолітичних культур Європи були племена різної етномовної належності, що підтверджується фактом зміни антропологічних типів при просуванні давньобалканських культур у райони Північно-Західної Європи. М. Гімбутас, В'яч. Вс. Іванов, Ю. Л. Мосенкіс та ін. пов'язують індоєвропеїзацію з розселенням прийшлих зі Сходу (Анатолія, Середня Азія) етнокультурних масивів, що в III тисячолітті до н. е. нашарувалися на доіндоєвропейський субстрат (швидше за все, субстрати) Балканського півострова, а згодом підкорили всі інші райони Європи, крім Басконії. Це припущення знаходить підтвердження у працях західноєвропейських лінгвістів (J. Hubschmid, M. Wagner) та генетиків (L. Cavalli-Sforza, P. Menozzi, A. Piazza), які з одного боку постулюють участь північноафриканського (субстратного) компонента в етногенезі басків [10], а з іншого констатують спорідненість популяцій басків, сардів та етносів Кавказу щонайменше у двох базових генетичних компонентах [9, р. 272–276].

Важливим джерелом вивчення характеру мовно-культурних контактів індоєвропейських племен із носіями давніх субстратних мов є транс'європейські й транс'євразійські ізоглоси, що вказують на доцільність залучення широкого лексичного матеріалу мов Євразії та Північної Африки. Пріоритетним у дослідженні визнаємо пошук лексичних паралелей у мовах: 1) баскської; 2) кавказької; 3) фіно-угорської мовних сімей.

Результати субстратологічних розвідок у поєднанні з новітніми даними суміжних із лінгвістикою дисциплін дають підстави переглянути низку постулатів класичної індоєвропеїстики (зокрема славістики) на користь урахування участі неіндоєвропейського компонента у процесах лінгво- та етногенезу на теренах доісторичної Європи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Брім В. А. *Состав и характер неразъясненных элементов в германских языках // Яфетический сборник. – Пг., 1923. – Вып. П. – С.18–31.*
2. Бура Х. В. *Англійська та спільногерманська лексика невідомого походження в контексті проблеми генези англійської мови / За ред. Ю. Л. Мосенкіса. – К. ; Умань : ПП Жовтий, 2010. – 120 с.*
3. *Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.*
4. Марковин В. И. *Дольменная культура и вопросы раннего этногенеза абхазо-адыгов. – Нальчик : Эльбрус, 1974. – 56 с.*
5. Марр Н. Я. *Баскско-кавказские лексические параллели. – Тбилиси : Мецниереба, 1987. – 192 с.*
6. Мосенкіс Ю. Л. *Мова трипільської культури. – К. : НДІТІАМ, 2001. – 164 с.*
7. Тищенко К. *Мовні контакти : свідки формування українців. – К. : Аквапон-Плюс, 2006. – 416 с. (64 карти, 77 іл.)*
8. Тронский И. М. *Очерки из истории латинского языка. – М.; Л. : Изд-во АН СССР, 1953. – 272 с.*
9. Cavalli-Sforza L. L., Menozzi P., Piazza A. *The History and Geography of Human Genes. – Princeton : Princeton University Press, 1994. – 1088 p.*
10. Hubschmid J. *Sardische Studien. Das mediterrane Substrat des Sardischen, seine Beziehungen zum Berberischen und Baskischen sowie zum eurafrikanischen und hispano-kaukasischen Substrat der romanischen Sprachen // Romanica Helvetica. – 1953. – Vol. 41. – 137 S.*

УДК 94:37(477.41) «17/19»

Багрій Т. В.

РОЗВИТОК ОСВІТИ І ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ НА ПЕРЕЯСЛАВЩИНІ НА ПОЧАТКУ ХVIII – ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ ХХ СТОЛІТТЯ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Стаття посвящена аналізу розвитку образования и педагогической мысли в Переяславском регионе начала XVIII – первой четверти XX в. Раскрыты организационно-методические особенности учебно-воспитательного процесса в начальных